

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความสำคัญของปัญหา

จากคำว่า ความเป็นเมือง ที่มีความหมายอธิบายไว้ใน ราชบัณฑิตยสถานสถานว่า “กระบวนการที่ชุมชนกลายเป็นเมืองหรือการเคลื่อนย้ายของผู้คนหรือดำเนินกิจกรรมการงานเข้าสู่บริเวณเมืองหรือการขยายตัวของเมืองไปทางพื้นที่ การเพิ่มจำนวนประชากร หรือการดำเนินกิจกรรมงานขึ้น” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2524, น. 409) จากความหมายดังกล่าวแสดงให้เห็น ลักษณะธรรมชาติของเมืองที่มีการขยายตัวอยู่ตลอดเวลาทั้งในด้านพื้นที่ ประชากรและกิจกรรมในการดำเนินชีวิต การขยายตัวของเมืองในปัจจุบันภายใต้ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่มีการแข่งขันกันในทุก ๆ ด้าน ยิ่งเป็นตัวผลักดันให้การขยายตัวของเมืองเป็นไปอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะเมืองในประเทศกำลังพัฒนา การขยายตัวของเมืองอย่างรวดเร็วประกอบกับการวางแผนเมืองที่ไม่มีประสิทธิภาพจะนำไปสู่การขยายตัวอย่างไร้ทิศทาง (urban sprawl) การขยายตัวของเมืองในรูปแบบดังกล่าวจะนำมาสู่ปัญหาในด้านต่าง ๆ อาทิเช่น ปัญหาการให้บริการสาธารณูปโภค สาธารณูปการ ที่จำเป็นต้องใช้การลงทุนเพิ่มมากขึ้นจนทำให้การให้บริการไม่มีประสิทธิภาพ ปัญหาด้านการจราจร เป็นต้น ในบางพื้นที่การขยายตัวของเมืองนั้นเกิดขึ้นในพื้นที่ต่อเนื่องระหว่างเมืองซึ่งตั้งอยู่ใกล้เคียงกันจนกระทั่งเมืองทั้งสองเมืองบรรจบกันและกลายเป็นเมืองมหานคร (metropolis) โดยลักษณะดังกล่าวเคยเกิดขึ้นกับเมืองในอเมริกาอาทิ เช่น เมือง Minneapolis และเมือง Saint จากปรากฏการณ์การขยายตัวมาบรรจบกันของเมืองในพื้นที่รอยต่อระหว่างเมืองไว้ว่า จะส่งผลกระทบในด้านลักษณะของสังคม ผลกระทบในด้านการเดินทางระบบการขนส่ง การคมนาคมของประชาชน ผลกระทบในด้านโครงสร้างการบริหารและการจัดการเมืองรวมถึงการวางแผนเมืองและผลกระทบในด้านโครงสร้างของเมืองที่ทำให้โครงสร้างของเมืองในพื้นที่ดังกล่าวมีลักษณะที่แตกต่างออกไปจากพื้นที่ของเมืองในบริเวณอื่น (Alan M. Voorhees, 1966) จะเห็นได้ว่าการผลกระทบที่เกิดจากการขยายตัวของเมืองจนบรรจบรวมกันนั้นส่งผลกระทบต่อทุกด้าน ๆ จากปรากฏการณ์ดังกล่าวถือเป็นกรณีตัวอย่างให้มองกลับถึงการขยายตัวของเมืองหลวงของประเทศไทยเราอย่างกรุงเทพ ฯ ซึ่งถือว่าเป็นเมืองที่เป็นศูนย์กลางในทุกด้านของประเทศไม่ว่าจะเป็นในด้านเศรษฐกิจ การบริหาร การปกครอง แหล่งงาน การบริการและอื่น ๆ ลักษณะการเป็นศูนย์กลางในแทบจะทุก ๆ ด้านนี้เองทำให้การขยายตัวของกรุงเทพ ฯ เป็นไปอย่างรวดเร็วและขยาย

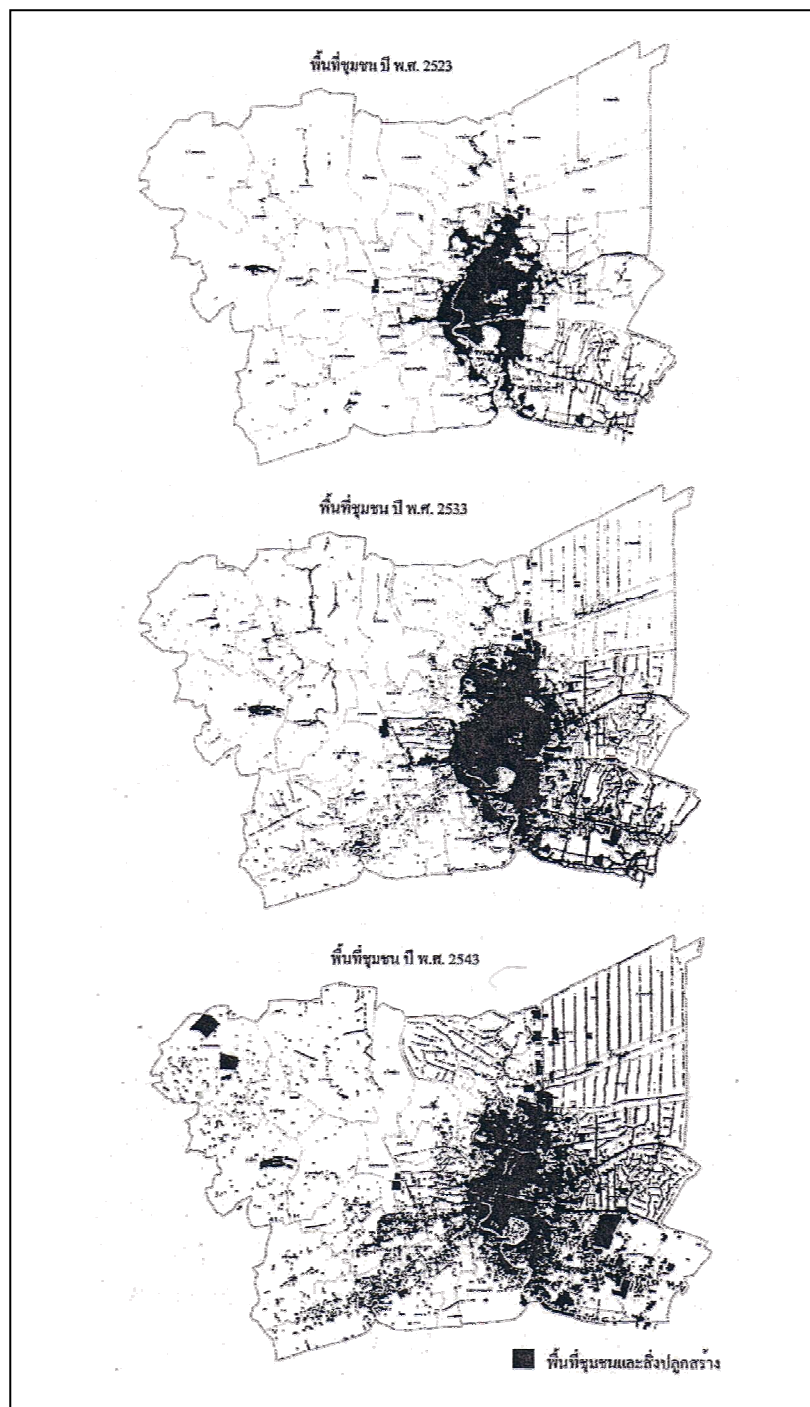
อาณาเขตออกไปอย่างกว้างขวางในขณะเดียวกันก็ยังส่งผลเมืองอื่น ๆ ในพื้นที่บริเวณโดยรอบของ กรุงเทพฯ ฯ ก็มีการขยายตัวเช่นกันทั้ง การขยายตัวจากอิทธิพลจากกรุงเทพฯ ฯ หรือจะอิทธิพลในตัวเมืองโดยรอบเองด้วยไม่ว่าจะเป็น นนทบุรี สมุทรปราการ ปทุมธานี เป็นต้นโดยสามารถแสดงภาพการขยายตัวระหว่างปี พ.ศ. 2523 ปี พ.ศ. 2533 และ ปี พ.ศ. 2543 (ภาพที่ 1.1) จากภาพแสดงถึงการขยายตัวของกรุงเทพฯ ฯ และเมืองอื่น ๆ โดยรอบ ที่มีลักษณะการขยายตัวมาอย่างต่อเนื่องในช่วงเวลา 20 ปีที่ผ่านมาการขยายตัวดังกล่าวเป็นไปอย่างกว้างขวางและไร้ทิศทางอันเนื่องมาจากขาดการวางผังเมืองในการควบคุมการขยายตัวของเมืองดังกล่าวจนในที่สุดพื้นที่เมืองของกรุงเทพฯ ฯ และจังหวัดโดยรอบก็ขยายตัวจนบรรจบกัน การขยายตัวมาบรรจบกันนี้ย่อมส่งผลกระทบต่อพื้นที่ต่อเนื่องระหว่างกรุงเทพฯ ฯ และจังหวัดอื่น ๆ โดยรอบในด้านต่าง ๆ โดยสังเกตได้จากการศึกษา Alan M. Voorhees ที่ทำการศึกษาไว้ตามที่กล่าวไว้ข้างต้นถึงผลกระทบในแต่ละด้าน นอกจากนี้ความแตกต่างในด้านการปกครอง กิจกรรมทางเศรษฐกิจ ราคาที่ดิน ด้านสังคม หรือแม้กระทั่งด้านการวางผังเมือง ฯลฯ ของพื้นที่ระหว่างกรุงเทพฯ ฯ และจังหวัดโดยรอบยังส่งผลต่อพื้นที่รอยต่อยิ่งขึ้น

ความแตกต่างในด้านต่าง ๆ ประกอบกับการขยายตัวมาบรรจบกันระหว่างเมืองสองเมืองนี้เองทำให้ในพื้นที่ต่อเนื่องระหว่างสองเมืองเป็นพื้นที่ที่มีลักษณะแตกต่างออกไปจากพื้นที่บริเวณอื่นของเมือง ลักษณะปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นหากขาดการศึกษาถึงสภาพในพื้นที่ดังกล่าวอาจส่งผลต่อการวางผังเมืองที่ไม่เหมาะสมและเป็นที่มาของปัญหาเมืองในพื้นที่ต่อเนื่องรวมถึงอาจส่งผลเป็นลูกโซ่ไปยังสภาพปัญหาโดยรวมของเมืองทั้งกรุงเทพฯ ฯ และจังหวัดโดยรอบอีกด้วย จากสภาพดังกล่าวจึงเป็นที่มาของการศึกษาโครงสร้างของเมืองในพื้นที่รอยต่อระหว่างกรุงเทพฯ ฯ กับจังหวัดสมุทรปราการในครั้งนี้

1.2 คำถามในงานวิจัย

1. โครงสร้างของเมืองบริเวณพื้นที่ต่อเนื่องระหว่างกรุงเทพฯ ฯ และจังหวัดสมุทรปราการมีลักษณะเป็นอย่างไร
2. โครงสร้างของเมืองบริเวณพื้นที่ต่อเนื่องระหว่างกรุงเทพฯ ฯ และจังหวัดสมุทรปราการแตกต่างกันหรือไม่

ภาพที่ 1.1
การขยายตัวของกรุงเทพ ฯ และเมืองอื่น ๆ โดยรอบ

ที่มา: สำนักผังเมืองกรุงเทพมหานคร, 2550.

1.3 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้แบ่งวัตถุประสงค์ของการศึกษาออกเป็น 3 ข้อ ดังต่อไปนี้

1. เพื่อระบุลักษณะโครงสร้างของเมืองในพื้นที่บริเวณต่อเนื่องระหว่างของกรุงเทพ ฯ กับ จังหวัดสมุทรปราการ
2. เพื่อวิเคราะห์หาความแตกต่างกันของลักษณะโครงสร้างเมืองเปรียบเทียบกันระหว่างพื้นที่ต่อเนื่องในเขตกรุงเทพ ฯ และเขตจังหวัดสมุทรปราการ
3. เพื่อเสนอแนวทางการวางแผนที่สุดคล้องกับพื้นที่ต่อเนื่องระหว่างเมืองอันจะนำไปสู่การวางแผนพัฒนาเมืองที่มีประสิทธิภาพ

1.4 ขอบเขตของการวิจัย

ขอบเขตในการศึกษาในครั้งนี้แบ่งออกเป็นขอบเขตใน 2 ลักษณะคือ ขอบเขตของพื้นที่ศึกษาและขอบเขตในด้านเนื้อหาที่ทำการศึกษา

1.4.1 ขอบเขตด้านพื้นที่ศึกษา

ขอบเขตพื้นที่ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มีขอบเขตในบริเวณพื้นที่รอยต่อระหว่างกรุงเทพ ฯ และ จังหวัดสมุทรปราการโดยยึดเอาผังแนวคิดการพัฒนาภาคกรุงเทพ ฯ และบริเวณทลภาคกลางและภาคตะวันออกในโครงการวางแผนและจัดทำผังภาคกรุงเทพ ฯ และบริเวณทลที่ดำเนินการโดยกรมโยธาธิการและผังเมือง กระทรวงมหาดไทย มาเป็นตัวกำหนดการแบ่งพื้นที่ศึกษาในครั้งนี้ (ภาพที่ 1.2) จากภาพทำให้สามารถกำหนดกรอบพื้นที่ศึกษาตามแนวพื้นที่ซ้อนทับกันระหว่างวงกลมซึ่งแสดงถึง อาณาเขตอิทธิพลของเมืองระหว่างกรุงเทพ ฯ และสมุทรปราการโดยในพื้นที่ซ้อนทับกันระหว่างวงกลมอาณาเขตอิทธิพลดังกล่าวคือพื้นที่ใน เขตเทศบาลตำบลลำโรงเหนือ เทศบาลตำบลลำโรงใต้ เทศบาลตำบลด่านลำโรง เทศบาลตำบลดลหลวง เทศบาลเมืองพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ และในพื้นที่เขตทุ่งครุ เขตราชบุรีบูรณะ และเขตบางนา กรุงเทพ ฯ จากกรอบพื้นที่การศึกษาที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ตามเขตพื้นที่ดังกล่าวประกอบกับข้อจำกัดทางด้านราคาของข้อมูลในด้านระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ในการใช้วิเคราะห์ในลำดับต่อไปและจากการลงสำรวจพื้นที่ทำให้กำหนดพื้นที่ศึกษาตามแนวเส้นแบ่งเขตการปกครองระหว่างกรุงเทพ ฯ และ

ภาพที่ 1.2

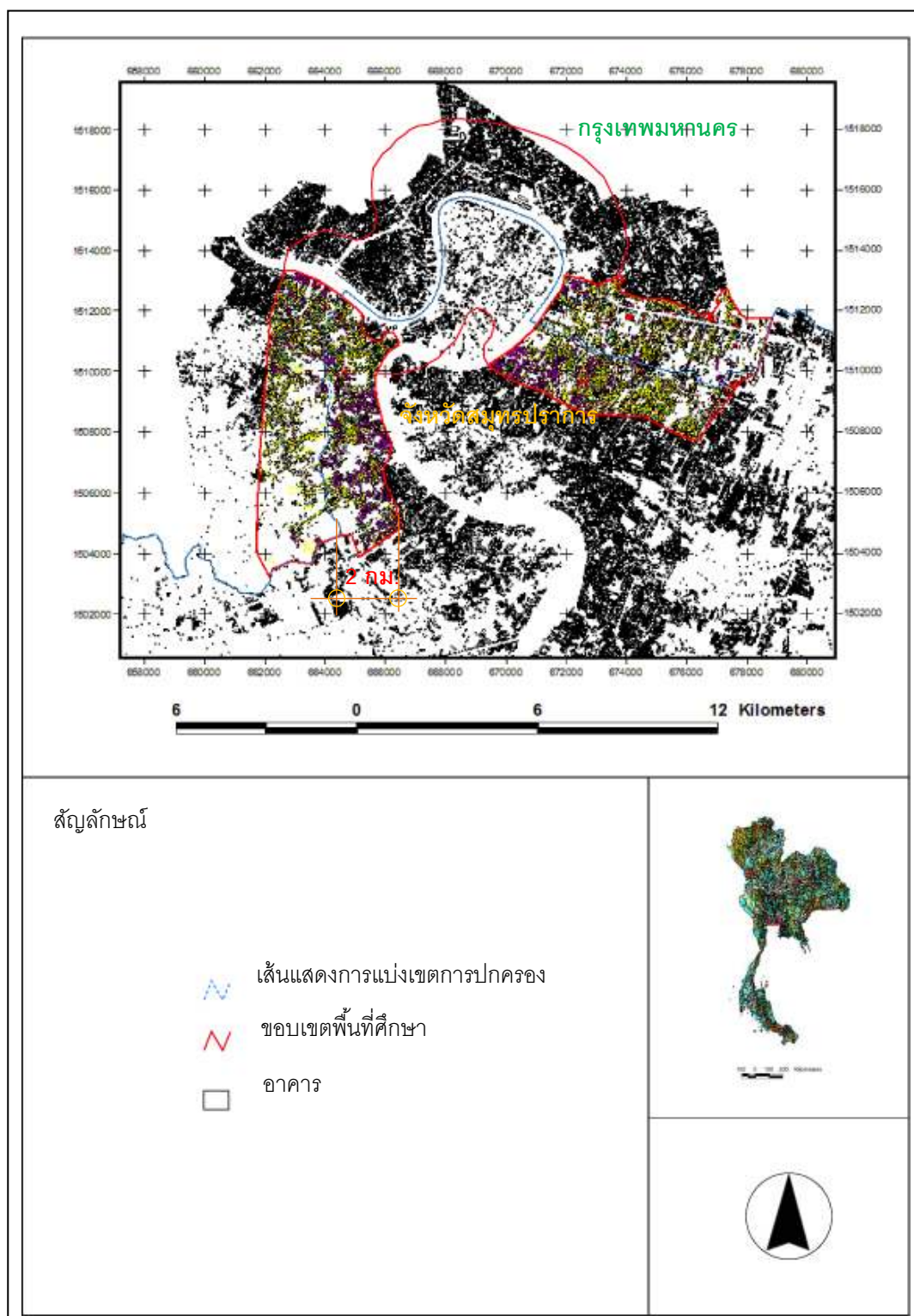
ผังแนวคิดการพัฒนาภาคกรุงเทพ ฯ และปริมณฑล

ที่มา: สำนักผังเมืองกรุงเทพมหานคร, 2550.

จังหวัดสมุทรปราการโดยอาศัยรัศมี 2 กิโลเมตรจากแนวเส้นแบ่งของเขตการปกครองในเขตพื้นที่ที่ระบุไว้ข้างต้นโดย นอกจากนี้ จากวัตถุประสงค์ในการศึกษาครั้งนี้ในข้อที่ 2 ที่เป็นการศึกษาเปรียบเทียบโครงสร้างของเมืองระหว่างพื้นที่ในเขตกรุงเทพ ฯ และจังหวัดสมุทรปราการจึงแบ่งพื้นที่ศึกษาออกเป็น 2 ส่วนเพื่อทำการเปรียบเทียบตามวัตถุประสงค์การศึกษาดังกล่าวโดยแบ่งพื้นที่ออกตามเส้นแบ่งเขตการปกครองระหว่างกรุงเทพ ฯ และจังหวัดสมุทรปราการ มีพื้นที่ศึกษารวมทั้งสิ้นประมาณ 65.5 ตารางกิโลเมตรโดยเป็นพื้นที่ในเขตกรุงเทพ ฯ ประมาณ 32.75 ตารางกิโลเมตร และพื้นที่ในเขตสมุทรปราการประมาณ 32.75 ตารางกิโลเมตร (ภาพที่ 1.3)

ภาพที่ 1.3
ขอบเขตพื้นที่ศึกษาบริเวณรอยต่อกรุงเทพ ฯ และจังหวัดสมุทรปราการ

ที่มา: สำนักผังเมืองกรุงเทพมหานคร, 2545. และ กรมโยธาธิการและผังเมือง 2545.

1.4.2 ขอบเขตด้านเนื้อหา

1) ศึกษาศึกษาผู้อยู่อาศัยในบริเวณพื้นที่รอยต่อระหว่างจังหวัดสมุทรปราการและกรุงเทพมหานคร ฯ

2) ศึกษาศึกษาเฉพาะพื้นที่รอยต่อระหว่างพื้นดินกับพื้นดินเนื่องจากรอยต่อระหว่างจังหวัดสมุทรปราการและกรุงเทพมหานคร ฯ บางส่วนติดต่อกันโดยมีแม่น้ำเจ้าพระยากั้นจึงไม่นำพื้นที่ดังกล่าวมาศึกษาในครั้งนี้

3) ศึกษาศึกษาโครงสร้างของเมืองในเขตพื้นที่รอยต่อระหว่างกรุงเทพ ฯ และจังหวัดสมุทรปราการใน 3 ด้าน ดังนี้

(1) โครงสร้างของเมืองในด้านกายภาพ เป็นการศึกษาสภาพการใช้ประโยชน์ดินในแต่ละประเภทและการศึกษาในด้านการให้บริการสาธารณูปโภคและสาธารณูปการในเขตพื้นที่ศึกษา

(2) โครงสร้างของเมืองในด้านเศรษฐกิจ เป็นการศึกษาสภาพเศรษฐกิจของผู้อยู่อาศัยในเขตพื้นที่ศึกษาประกอบด้วย สภาพอาชีพ รายได้ รายจ่าย แหล่งงาน การเดินทางสู่แหล่งงาน เป็นต้น รวมถึงการศึกษาจำนวนการมีอยู่ของตัวชี้วัดทางเศรษฐกิจ อาทิ เช่น ตลาดธนาคารพาณิชย์ หมู่บ้านจัดสรร ศูนย์การค้า เป็นต้น

(3) โครงสร้างของเมืองทางด้านสังคม เป็นการศึกษาถึงลักษณะประชากรในด้านโครงสร้างอายุ ความหนาแน่น การตั้งถิ่นฐาน ภูมิลำเนา รวมถึงการศึกษาจำนวนการมีอยู่ของตัวชี้วัดทางสังคม อาทิเช่น สวนสาธารณะ สนามกีฬา ห้องสมุด วัด โบสถ์คริสต์ มัสยิด เป็นต้น

4) ศึกษาศึกษาถึงลักษณะความแตกต่างระหว่างโครงสร้างของเมืองเปรียบเทียบกับระหว่างพื้นที่บริเวณรอยต่อในเขตกรุงเทพ ฯ และเขตจังหวัดสมุทรปราการ

1.5 ระเบียบวิธีการวิจัย

1.5.1 การเก็บรวบรวมข้อมูล

โดยการเก็บข้อมูลเพื่อนำมาศึกษาในครั้งนี้แบ่งการเก็บข้อมูลออกเป็น 2 ลักษณะ คือ ข้อมูลปฐมภูมิ (primary data) และข้อมูลทุติยภูมิ (secondary data)

1) ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data)

ข้อมูลปฐมภูมิ ได้แก่ ข้อมูลจากการเก็บรวบรวมโดยอาศัยแบบสอบถาม เป็นการเก็บข้อมูลจากการสุ่มตัวอย่างจากกลุ่มตัวอย่างผู้อยู่อาศัยในขอบเขตบริเวณพื้นที่ศึกษา บริเวณต่อเมืองกรุงเทพ ฯ และจังหวัดสมุทรปราการ โดยแบ่งเป็นการเก็บแบบสอบถามออกเป็น 2 กลุ่ม คือกลุ่มผู้อยู่อาศัยในพื้นที่กรุงเทพ ฯ จำนวน 200 ชุด และผู้อยู่อาศัยในพื้นที่จังหวัดสมุทรปราการ 200 ชุด รวมเป็นเก็บรวบรวมข้อมูลจากแบบสอบถามทั้งสิ้น 400 ชุด

2) ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data)

ข้อมูลทุติยภูมิ ได้แก่ ข้อมูลที่ได้จากการรวบรวมจากเอกสาร งานวิจัย ข้อมูลทางอินเทอร์เน็ต รวมถึงข้อมูลระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ (GIS) อาทิเช่นข้อมูลสถิติประชากร ข้อมูลการใช้ประโยชน์ที่ดิน ข้อมูลการวางผังเมืองในพื้นที่ เป็นต้น

1.5.2 การวิเคราะห์ข้อมูล

ในการศึกษาถึงลักษณะโครงสร้างของเมืองในบริเวณพื้นที่รอยต่อระหว่างกรุงเทพมหานครและจังหวัดสมุทรปราการในครั้งนี้มีการวิเคราะห์ข้อมูลใน 3 ส่วน คือ การวิเคราะห์จากข้อมูลทุติยภูมิ การวิเคราะห์โดยใช้ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ และการวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถาม

1) ที่ได้จากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ประกอบด้วยข้อมูลโครงสร้างประชากร ความหนาแน่นประชากร การย้ายถิ่น

2) การวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ เป็นการวิเคราะห์เพื่อหาสภาพทางกายภาพของโครงสร้างเมืองไม่ว่าจะเป็นการใช้ประโยชน์ที่ดิน รูปแบบของเมือง เป็นต้น

3) การวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถาม วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติในเชิงพรรณนา (descriptive statistics) เพื่อสังเกตแนวโน้มของข้อมูล โดยสถิติที่ใช้วิเคราะห์ได้แก่ ความถี่ (frequency) ร้อยละ (percentage) โดยอาศัยโปรแกรมสถิติสำเร็จรูป SPSS ในการประมวลผล โดยคอมพิวเตอร์ โดยการใช้วิธีใส่รหัสตัวแปร (coding of information)

1.5.3 สรุปผลการวิจัยและเสนอแนะแนวทางการวางผังเมือง

การสรุปผลการศึกษาคงอธิบายถึงลักษณะของโครงสร้างของเมืองในพื้นที่ศึกษาและอธิบายถึงความเหมือนหรือแตกต่างกันระหว่างโครงสร้างของเมืองระหว่างพื้นที่รอยต่อในเขตกรุงเทพ ฯ และจังหวัดสมุทรปราการ สำหรับการเสนอแนะแนวทางการวางผังเมืองเป็นการเสนอใน

รูปแบบการวางผังที่สอดคล้องกับสภาพโครงสร้างของเมืองในพื้นที่รวมถึงการคำนึงถึงความแตกต่างในด้านการปกครองและหน่วยงานที่รับผิดชอบด้านผังเมืองเพื่อส่งเสริมผังเมืองที่มีประสิทธิภาพในพื้นที่ดังกล่าว โดยเสนอกรอบความคิดในการวิจัยไว้ (ภาพที่ 1.4)

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากงานวิจัย

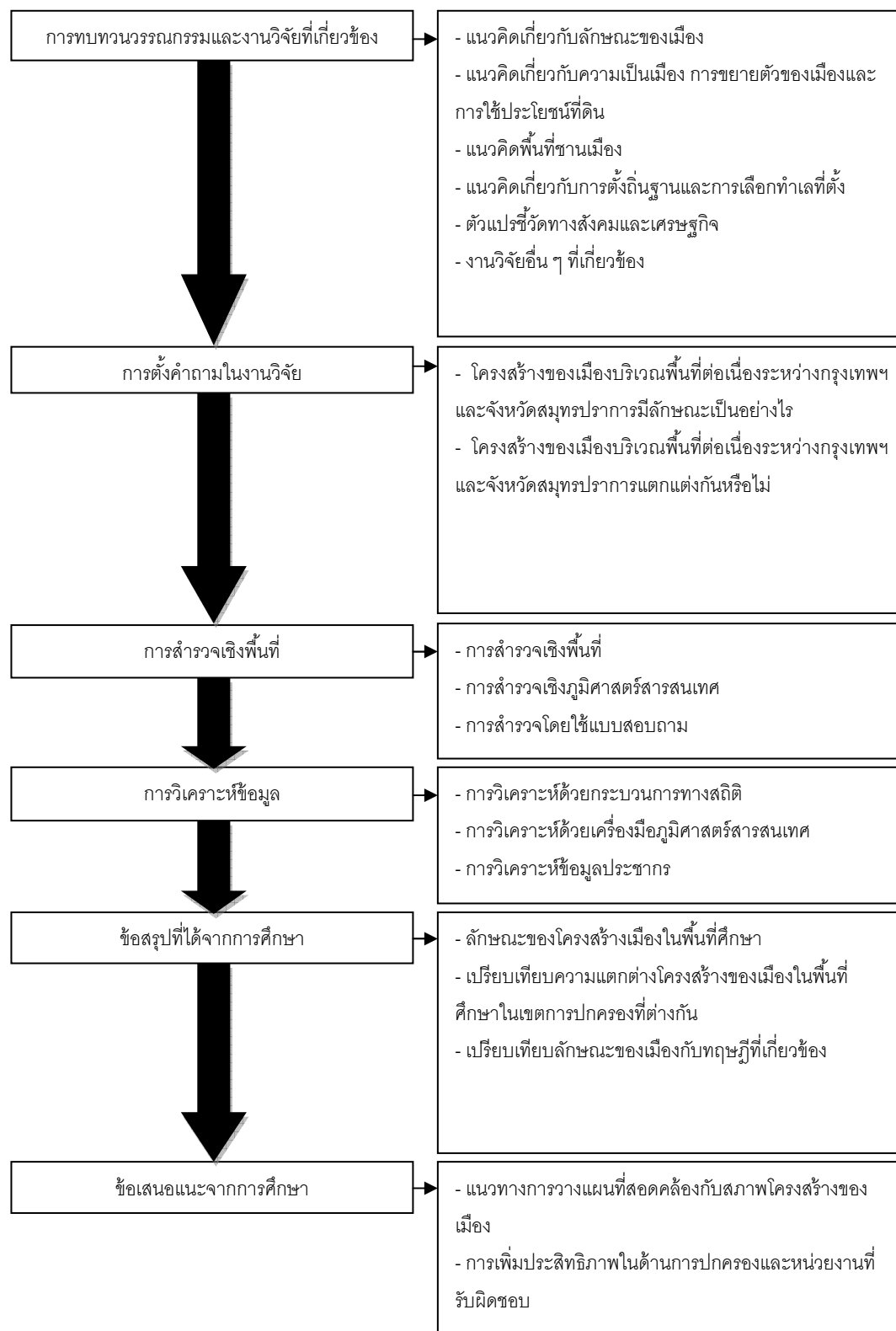
1. สามารถอธิบายลักษณะโครงสร้างของเมืองในบริเวณพื้นที่ต่อเนื่องระหว่างเมืองสองเมืองโดยในการศึกษาเป็นรอยต่อระหว่างกรุงเทพ ฯ และจังหวัดสมุทรปราการ
2. เพื่อเป็นข้อมูลและแนวทางในการวางแผนเมืองในบริเวณพื้นที่รอยต่อของกรุงเทพ ฯ และจังหวัดสมุทรปราการ
3. เป็นกรณีตัวอย่างในการเสนอแนวทางการวางแผนในพื้นที่อื่นๆที่มีลักษณะการขยายตัวของเมืองมาบรรจบกัน

1.7 ข้อจำกัดในการศึกษา

ข้อจำกัดในการศึกษาครั้งนี้เป็นตัวแปรสำคัญที่ทำให้ขอบเขต วิธีการศึกษา รวมถึงผลการวิจัยครั้งนี้ ต้องมีการปรับเปลี่ยนเพื่อให้เกิดความเหมาะสมตามสถานการณ์โดยข้อจำกัดของการศึกษาครั้งนี้ประกอบด้วย

1. ข้อจำกัดทางด้านระยะเวลาในการศึกษาที่มีอย่างจำกัดส่งผลต่อการเก็บรวบรวมข้อมูลที่ไม่สามารถรวบรวมได้อย่างครบถ้วน
2. ข้อจำกัดทางด้านงบประมาณในการศึกษา ที่ส่งผลต่อการได้มาซึ่งข้อมูล ทางด้านสารสนเทศภูมิศาสตร์ทำให้พื้นที่ศึกษาถูกกำหนดให้อยู่ในพื้นที่จำกัดมากยิ่งขึ้น และรวมถึงข้อมูลในบางส่วนที่จำเป็นต่อการวิเคราะห์ทางด้านเศรษฐกิจและสังคมซึ่งต้องอาศัยข้อมูลจากสารสนเทศภูมิศาสตร์เช่นกัน ทำให้การวิเคราะห์ไม่เป็นไปตามแผนที่วางไว้

ภาพที่ 1.4
กรอบความคิดในการวิจัย

3. ข้อจำกัดทางการได้มาซึ่งข้อมูลจากแบบสอบถาม เนื่องจากการศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาเก็บรวบรวมจากผู้อยู่อาศัยในเขตพื้นที่ศึกษาทำให้บางครั้งการเก็บข้อมูลในบางพื้นที่ทำได้ยากลำบาก อาทิเช่น การเก็บรวบรวมข้อมูลภายในหมู่บ้านจัดสรร เป็นต้น ทำให้การสรุปตัวอย่างคาดเคลื่อนไปจากความเป็นจริง

1.8 นิยามศัพท์

จากคำศัพท์ต่าง ๆ ที่ปรากฏในการศึกษาครั้งนี้ ซึ่งอาจมีผู้ให้ความหมายที่แตกต่างกันไปตามแต่วัตถุประสงค์ของการศึกษาหรือตามความเข้าใจของแต่ละบุคคล ผู้ศึกษาจึงนิยามคำศัพท์เพื่อสร้างความเข้าใจที่ตรงกันในการศึกษาครั้งนี้

1. โครงสร้างเมือง หมายถึง ส่วนประกอบที่รวมกันขึ้นเป็นเมืองซึ่งเมืองนั้นจะประกอบไปด้วยหลาย ๆ ส่วนประกอบเข้าด้วยกันไม่ว่าจะเป็น การใช้ประโยชน์ที่ดิน กิจกรรมของผู้คน การจราจร การเมือง ขนบธรรมเนียม เป็นต้น โดยส่วนประกอบเหล่านี้หากจัดกลุ่ม ก็สามารถแบ่งได้เป็น 3 ด้านประกอบด้วย ด้านกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคม

2. พื้นที่ต่อเนื่อง หมายถึง พื้นที่ระหว่างเมืองสองเมืองที่มีเส้นแบ่งเขตแดนกันกลางและมีลักษณะการขยายตัวของเมืองทั้งสองจนพื้นที่เมืองมาบรรจบกัน